"सामर्थ्यं तनु कल्यते समुदये वित्तं कुटुम्बं ततो
विक्रान्तिं सहजं तृतीयभवने योधञ्च सञ्चि-
न्तयेत् ।
बन्धुं वाह्यसुखालयानपि ततो धीमन्त्रपुत्रांस्ततः
षष्ठेऽथ क्षतविद्विषौ मदगृहे कामं स्त्रियं वर्त्म च॥
रन्ध्रायुर्म्मृतयोऽष्टमे गुरुतपो भाग्यानि चित्तन्ततो
मानाज्ञास्पदकर्म्मणां दशमभे कुर्य्यात्ततश्चिन्त-
नम् ।
प्राप्त्यायावथ चिन्तयेद्भवगृहे ऋप्फे तु मन्त्रि-
व्ययौ
सौम्यस्वामियुतीक्षणैरुपचयस्तेषां क्षतिस्त्वन्यथा॥
इति द्वादशभावविवेकः ॥
अरातिव्रणयोः षष्ठे चाष्टमे मृत्युरन्ध्रयोः ।
व्ययस्य द्वादशस्थाने वैपरीत्येन चिन्तनम् ॥"
अरात्यादिभावापवादः ॥
अथ तन्वादिद्वादशभावस्थग्रहफलम् ।
"लग्ने सूर्य्येऽक्षिरोगी शशिनि बलयुतो रूप-
वान् वित्तयुक्तो
भौमे व्यङ्गः सुवाग्मी शशधरतनये सर्व्व-
शास्त्रार्थवेत्ता ।
जीवे दाता पवित्रः सुकविरथ गते भार्गवे
मण्डलेशः
शौरौ कण्डूतिगात्रस्तमसि च नियतं वञ्चितो
धर्म्महीनः ॥ १ ॥
वित्तेऽर्के चैव रोगी सततगदयुतो रात्रिनाथे
धनाढ्यो
भौमे नित्यं प्रवासी कृषिसुतधनवान् सोमपुत्रे
प्रधानः ।
जीवे लक्ष्मीप्रमोदी विलसति भृगुजे दर्पितः
स्त्रीनिकेतः
सौरौ दीनोऽति नित्यं तमसि च नियतं चौरि-
कावित्तिजीवी ॥ २ ॥
भ्रातर्य्यर्के सधर्म्मः स भवति नियतं भ्रातृहा
रात्रिनाथे
हिंस्रो भौमेऽनुजानां सपदि वधकरो भूमिका-
वृत्तिजीवी ।
सौम्ये सत्यस्य हन्ता भवति सुरगुरौ कामदेव-
स्वरूपः
शुक्रे राज्याधिकारी रविजदनुजयोर्भ्रातृहन्ता
धनाढ्यः ॥ ३ ॥
अर्के बन्धौ सुदुःखी स्वजनपरिवृतः शीतगौ
जानुरोगी
भौमे कुग्रामवासी भवति शशिसुते भ्रातृपुत्रा-
न्वितोऽपि ।
जीवे रत्नोपभोगी त्रिदशरिपुगुरौ सर्व्वसौख्या-
धिकारी
सौरौ गेहे निवासी भवति शशिरिपौ मन्द-
कर्म्मा कुचेलः ॥ ४ ॥
पुत्रस्थेऽर्के नरोऽसौ प्रथमसुतहतः सिंहराशौ
सुपुत्रः
सोमे सर्व्वाधिकारी भवति धरणिजे पुत्रशोका-
कुलोऽसौ ।
सौम्ये सुस्थः सुदेहः प्रचुरधनयुतो देवपूज्ये
सुपुत्रः
कन्यायुक्तो हि शुक्रे रविजदनुजयोः पुत्रपौत्रै-
र्विहीनः ॥ ५ ॥
षष्ठेऽर्के शत्रुहन्ता रिपुगणरहितः क्षीणचन्द्रे
गतायुः
पूर्णे शत्रुञ्च हन्याद्भवति धरणिजे हीनदेहो-
ऽतिदीनः ।
सौम्ये शास्त्रार्थयुक्तस्त्रिदशपतिगुरौ राज्य-
सौख्योपभोगी
दैत्याचार्य्येऽतिरोगी रविजदनुजयोः पापभुङ्-
नित्यदुःखी ॥ ६ ॥
पत्न्यामर्के च जायापतिरतिविमुखी शीतरश्मौ
सुपुत्रः
सुस्थो भूयान्नरोऽसौ भवति धरणिजे हीन-
भार्य्यश्च नूनम् ।
सौम्ये सुस्थः सुदेहस्त्रिदशपतिगुरौ शास्त्रवेत्ता
शतायुः ।
शुक्रे पुत्रप्रमोदी रविजदनुजयोर्हीनभार्य्यश्च
नूनम् ॥ ७ ॥
मृत्यौ चार्के समृत्युर्भवति च नियतं शीतरश्मौ
गतायु-
र्भूमेः पुत्रे सुरोगी शशधरतनये शूलरोगी
विकर्म्मा ।
जीवे तीर्थे च मृत्युर्भवति भृगुसुते धार्म्मिक-
स्तीर्थगोऽसौ
सौरौ शूली गतायुर्भवति विधुरिपौ वेदमुक्तो
गतायुः ॥८॥
धर्म्मे चार्के नरोऽसौ विविधधनयुतः शीतगौ
पुण्यकर्म्मा
लक्ष्मीवान् पुण्यचेता भवति धरणिजे देव-
वित्तापहारी ।
सौम्ये धर्म्म्यः सुशीलस्त्रिदशपतिगुरौ राज-
तुल्यः सुकर्म्मा
शुक्रे तीर्थानुरागी रविजदनुजयोः पापशीलः
सुदुःखी ॥९॥
कर्म्मण्यर्के प्रतापी प्रचुरधनयुतः श्लीपदी
क्रोधदृष्टिः
सोमे श्लेष्मान्वितोऽसौ विविधधनयुतो भूमिजे
बन्धुहीनः ।
नित्योत्साही च सौम्ये प्रचुरधनयुतो देव-
पूज्येऽभिमानी
दिव्यस्त्रीशोऽपि शुक्रे नृपतिसमधनः सौरिदैत्ये
सुखी च ॥१०॥
आये चार्के नरोऽसौ पितृधनसहितः शीतगौ
चारुशीलो
भौमे नित्यं स रोगी शशधरतनये सर्व्वदा
क्रोधयुक्तः ।
जीवे श्रीमान् प्रदाता करितुरगपतिर्भार्गवे
शास्त्रविज्ञः
छत्री रत्नादियुक्तो रविजदनुजयोः क्रूरकर्म्मा
कुचेलः ॥११॥
अर्के संस्थे व्ययेऽसौ पुरधनरहितः सर्व्वरोगी
सुदुःखी
सोमे खेदान्वितोऽसौ भवति धरणिजे द्यूतरक्तो
विबुद्धिः ।
सौम्ये धर्म्मार्थकारी दिनकररहिते देवपूज्ये-
ऽभिमानी
शुक्रे शास्त्रानुरागी रविजदनुजयोः क्रूरकर्म्मा
कुचेलः ॥१२॥
इति ज्योतिस्तत्त्वम् ॥*॥
स्त्रीणां यौवनकाले स्वभावजाष्टाविंशत्यलङ्का-
रान्तर्गताङ्गजप्रथमालङ्कारः । यथा,—
"यौवने सत्त्वजास्तासामष्टाविंशतिसंख्यकाः ।
अलङ्कारास्तत्र भावहावहेलास्त्रयोऽङ्गजाः ॥"
तत्र भावः ।
"निर्व्विकारात्मके चित्ते भावः प्रथमविक्रिया ॥"
जन्मतः प्रभृति निर्विकारे मनसि उद्बुद्धमात्रो
विकारो भावः । यथा,—
"स एव सुरभिः कालः स एव मलयानिलः ।
सैवेयमबला किन्तु मनोऽन्यदिव दृश्यते ॥"
इति साहित्यदर्पणे तृतीयपरिच्छेदः ॥*॥
भावस्य लक्षणान्तरं यथा,—
"शरीरेन्द्रियवर्गस्य विकाराणां विधायकाः ।
भावा विभावजनिताश्चित्तवृत्तय ईरिताः ॥
पुराणे नाट्यशास्त्रे च द्वयोस्तु रतिभावयोः ।
समानार्थतया चात्र द्वयमैक्येन लक्ष्यते ॥"*॥
पूर्व्वोक्तमानसविकाररूपभावस्य विवरणं यथा,
रजःसत्त्वतमोमयश्चित्तविकारो भावः । चित्त-
वृत्तिविशेषो भाव इत्यन्ये । अतएव मनो-
विकारो रत्यादिर्भाव उक्तः । भावयति जनयति
रसान् भावः अन् । तथा च भरतः ।
"नानाभिनयसम्बन्धान् भावयन्ति रसानिमान् ।
यस्मात्तस्मादमी भावा विज्ञेया नाटकोक्तिषु ॥"
भावाश्च त्रिविधाः स्थायिनो व्यभिचारिणः
सात्त्विकाश्च । तत्र स्थायिनो यथा,—
"रतिर्हासश्च शोकश्च क्रोधोत्साहौ भयन्तथा ।
जुगुप्सा विस्मयश्चेति स्थायिभावाः प्रकीर्त्तिताः ॥
व्यभिचारिणो यथा,—
"निर्व्वेदग्लानिशङ्काख्यास्तथासूयामदभ्रमाः ।
आलस्यञ्चैव दैन्यञ्च चिन्ता मोहो धृतिः स्मृतिः॥
व्रीड़ा चपलता हर्ष आवेगो जड़ता तथा ।
गर्व्वो विषाद औत्सुक्यं निद्रापस्मार एव च ॥
स्वप्नो विबोधोऽमर्षश्चाप्यवहित्थमथोग्रता ।
मतिर्व्याधिस्तथोन्मादस्तथा मरणमेव च ॥
त्रासश्चैव वितर्कश्च विज्ञेया व्यभिचारिणः ।
त्रयस्त्रिंशदमी भावाः प्रयान्ति रससंस्थितम् ॥"
सात्त्विका यथा,—
"स्वेदः स्तम्भोऽथ रोमाञ्चः स्वरभङ्गोऽथ वेपथुः ।
वैवर्ण्यमश्रु प्रलय इत्यष्टौ सात्त्विका मता इति ॥
रत्यादयः स्थायिनोऽष्टौ निर्व्वेदाद्या व्यभि-
चारिणस्त्रयस्त्रिंशत् स्वेदादयः सात्त्विका अष्टौ
चेति ऊनपञ्चाशद्भावाः पञ्चाशद्भावा इत्यन्ये ।
इत्यमरटीकायां भरतः ॥